

*Басқару құзіреті, талдау және жоғары-
төменгі қатынастар талдау арқылы басқару
іс-әрекетінің маңызын бағалау*

Орындағандар: Абдикадирова А.
Әділбек М.
Сәрсенғали М.
Серіков М.

Ғылыми жетекші: Спанкулова Л.С.

Кіріспе

Тұтынушылардың қалауы олардың шешімдерін және нақты тауарларды таңдауды анықтайды. Егер зерттелетін тауарлардың (ресурстардың) нарығы болса, онда тұтынушылардың қалауы осы тауарлар нарығында сұранысты қалыптастырады және тауарлардың бағасына тікелей байланысты болады. Нарықтық емес тауарлар үшін құндылықты анықтау қиынырақ. Егер олар тікелей сатылмаса, ресурстар нарықтық емес ресурстар деп аталады. Мысалы, адамдар қоршаған ортаны сақтаудан және тіршілік ету ортасының экологиялық сипаттамаларын қолайлы деңгейде қолдаудан пайда көреді, бірақ бұл ресурстарды ақшалай баламада бағалау қиын.

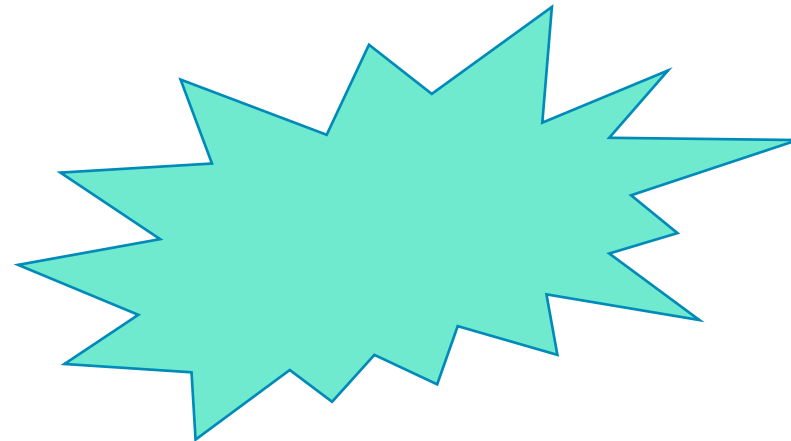
Нарықтық емес тауарларды бағалау әдістері

анықталған
преференциялар әдістері
(revealed preferences)

жұмыс сипаттамасына
арналған жарияланған
преференциялар
әдістері (stated
preferences).

гедонистік баға
моделі
(hedonic pricing
method)

көлік шығындары
әдісі
(travel cost
method)

Анықталған және жарияланған
артықшылықтардың әдістерін салыстыру

Анықталған
артықшылық әдістері

Жарияланған
артықшылық әдістер

Тұтынушылардың
қалауы олардың нақты
нарықтардағы әрекеттері
бойынша анықталады

тәсіл

Тұтынушылардан
индикаторлар
жиынтығын (сұрайды

Бәсекелі нарықтық
бағалар

Тікелей әдістер

Шартты бағалау әдісі

Гедонистік баға модельдері.
Көлік шығындарының әдісі

Жанама әдістер

Дискретті таңдау
тәжірбиелері

Нақты тауарлар /
ресурстар

Қолдану саласы

Нақты және
гипотетикалық тауарлар /
ресурстар

Нәтижелердің сенімділігі
Зерттеу жүргізудің төмен
құны

Артықшылықтары

Тұтынушылардың қалауын
басқаша анықтау мүмкін
еместігі

Әдістер зерттелетін
тауарларға/ресурстарға қатысты
қолда бар ақпаратпен шектеледі.

Нарықтық емес тауарлар/ресурстар
нарықтық тауарлармен сандық
өлшенетін қатынастарға сирек ие.

Таңдалған тауарлар/ресурстар
жиынтығын және таңдалған
нұсқалардың сипаттамаларын
зерттеушілер таңдай алмайды,
тұтынушылардың жеке
сипаттамалары бақыланбайды

Кемшіліктері

Алынған нәтижелер тұтынушылардың
нақты мінез-құлқы мен олардың нақты
қалауын көрсетпеуі мүмкін.
Респондентке нақты жауаптар беруге
ынталандырудың болмауы.

Респонденттер стратегиялық түрде
әрекет ете алады, яғни өздері үшін тиімді
нәтиже алу үшін жауаптарын әдейі
бұрмалайды. Әрбір кезеңде уақытша
және материалдық шығындар бойынша
неғұрлым шығынды зерттеулер

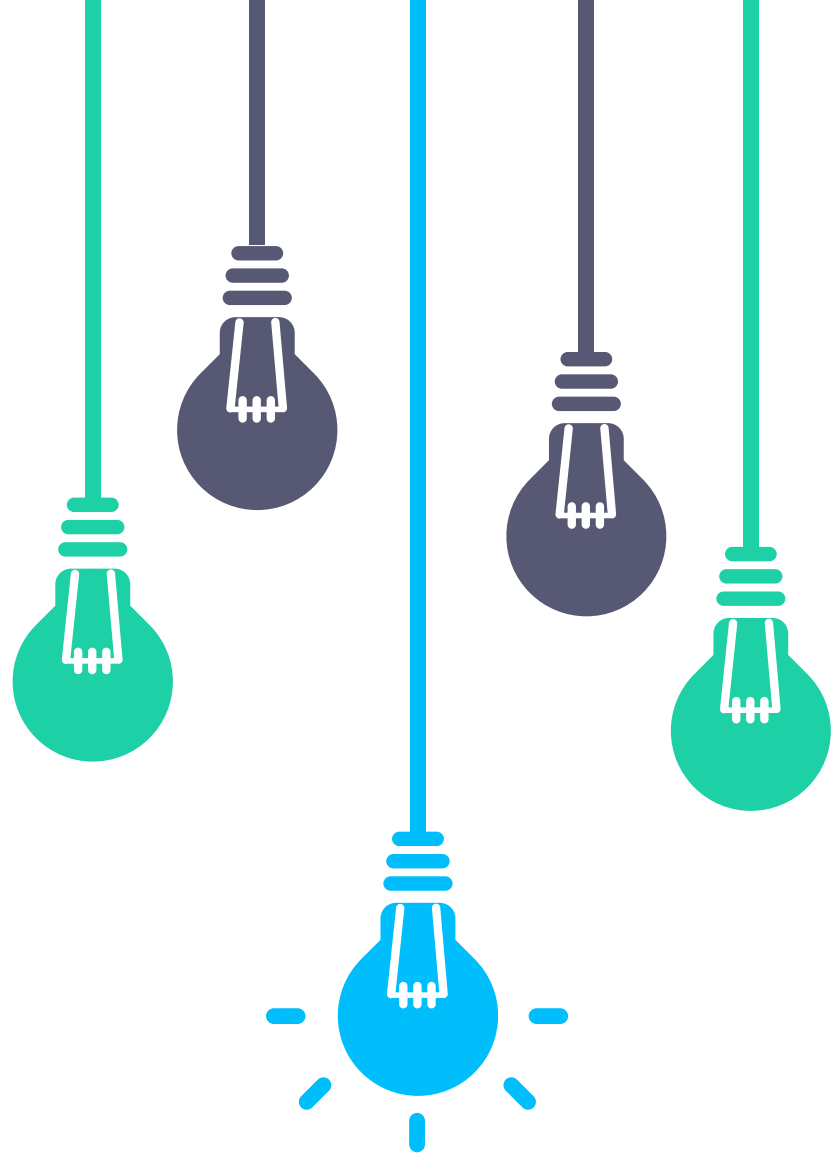
1.Әдістердің жалпы сипаттамасы

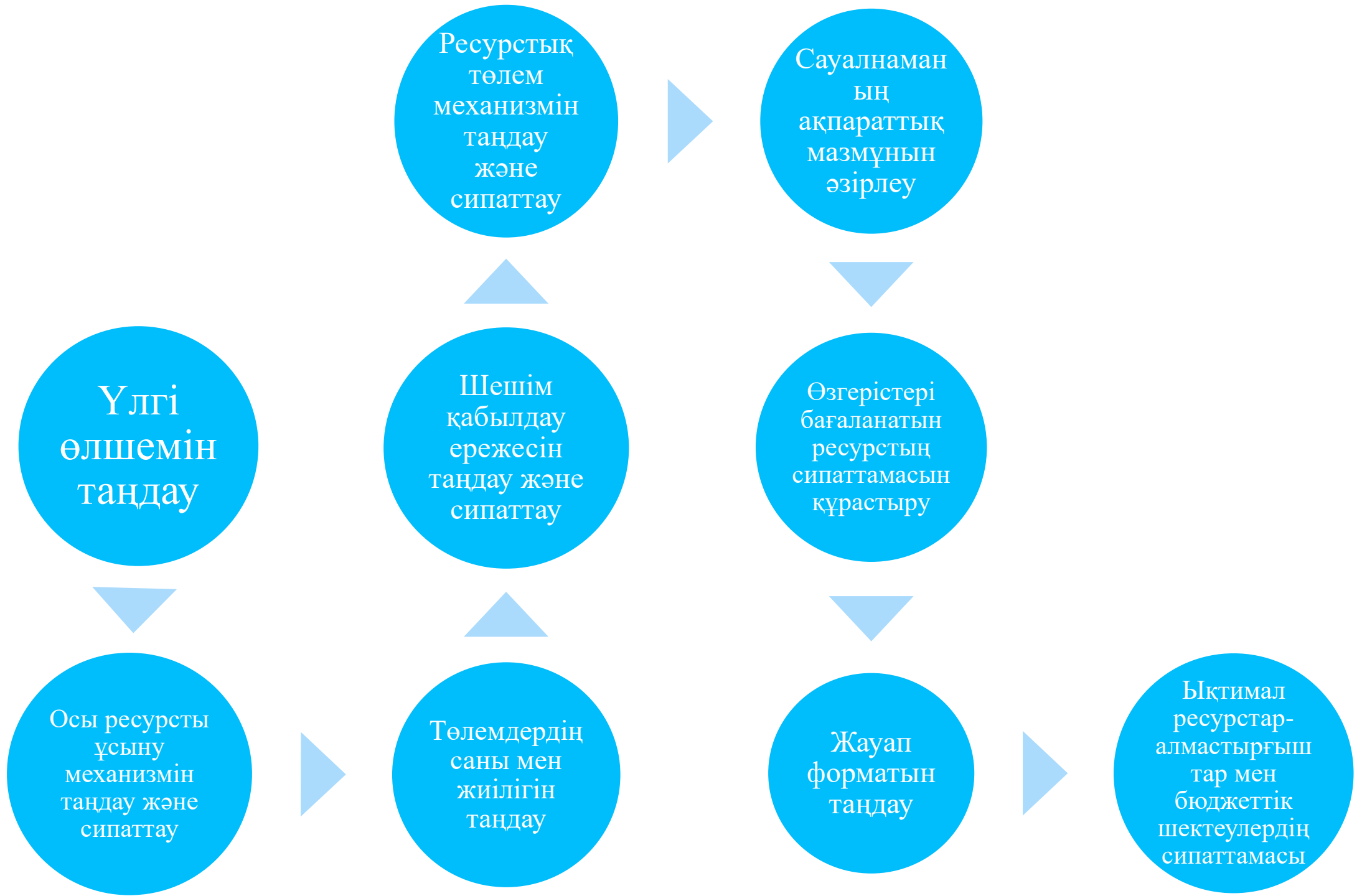
1.1 Шартты бағалау әдісі

Шартты бағалау әдісі жарияланған артықшылық әдістеріне жатады және төлеуге дайындықты бағалаудың кең таралған әдістерінің бірі болып табылады. Әдіс атауындағы "шартты" термині адамдардан ұсынылатын қызметтердің немесе ресурстардың немесе оларға қол жеткізу механизмінің өзгеруінің нақты гипотетикалық сценарийіне байланысты төлеуге дайын екендіктерін бағалауды сұрайды.

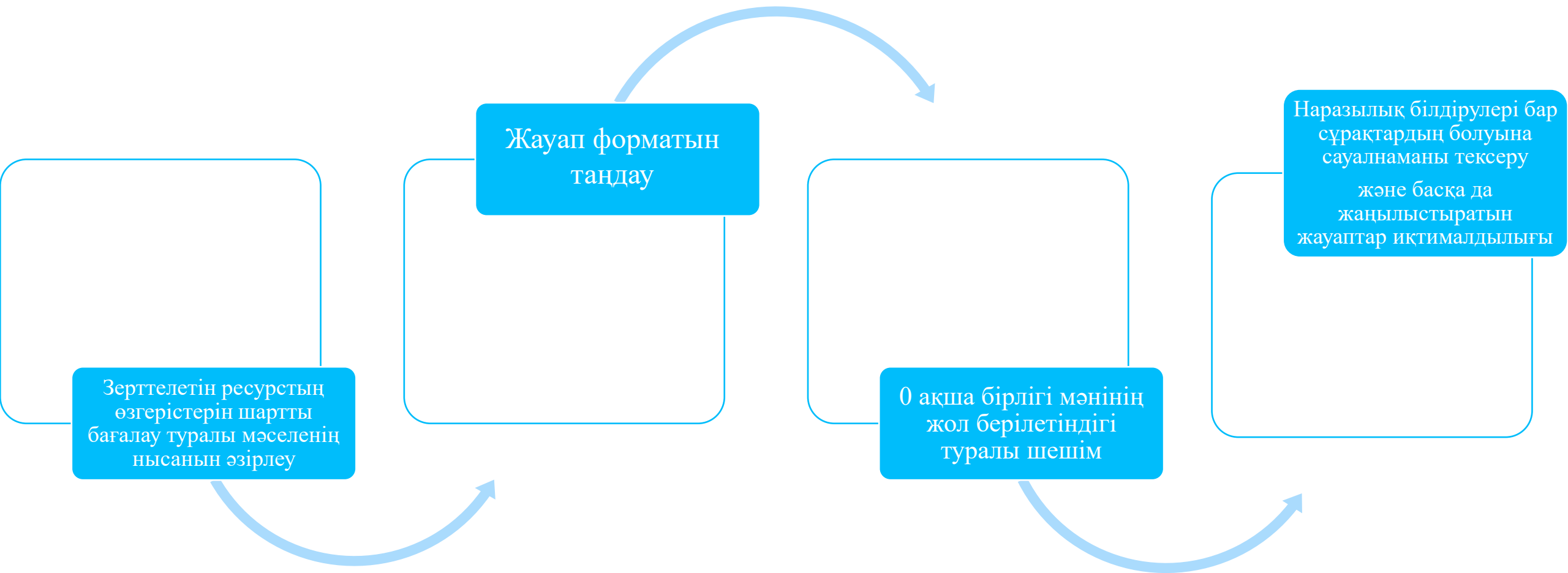

Шартты бағалау әдісімен зерттеу жүргізудің негізгі кезеңдері

Жауаптарды
статистикалық
талдау үшін
қосалқы
сұрақтар
әзірлеу

Сауалнама
жүргізу

Нәтижелерді
талдау

Алынған
нәтижелер
негізінде
ұсынымдар
әзірлеу

Әр түрлі сұрақтардың мысалдары

Көрсеткіші	Сұрақтың мысалы
Ұтысты алу үшін төлеуге дайын болу	Сіздің үйіңізге кіретін судың сапасын жақсарту үшін В ақша бірліктерін әдеттегі жылдық су шотыңыздан тыс төлеуге дайынсыз ба?
Шығындардан жалтару үшін төлеуге дайын болу	Сіздің үйіңізге кіретін судың сапасының нашарлауына жол бермеу үшін Сіз әдеттегі жылдық су шотыңыздан тыс В ақша төлеуге дайынсыз ба?
Шығынға ұшырауға дайын болу	Сіз өзіңіздің үйіңізге кіретін су сапасының төмендеуін өтеу үшін В ақша бірлігін алуға дайынсыз ба?
Ұтыстан бас тартуға дайын болу	Сіз өзіңіздің үйіңізге кіретін судың сапасын жақсартудың орнына В ақша бірлігін алуға дайынсыз ба?

Әдістердің жалпы сипаттамасы

Зерттелетін тауарлардың (ресурстардың) тұтынушыларының қалауын анықтау

Ықтимал өзгерістермен қозғалатын халықты анықтау

Сауалнама жүргізу

Сауалнаманың ақпараттық мазмұнының зерттеу

Шешім қабылдау

Зерттелген ресурсқа қатысты ұсынылатын өзгерістерді бағалау

Қызметке кіру үшін төлеуге дайын екендіктерін анықтау үшін респонденттерге сауалнама жүргізудің бірнеше әдістері бар

Ашық сұрақтар

Респондент қабылдауға дайын болатын сұрақтар

Дихотомиялық сұрақтар

*Дискретті іріктеу
эксперименттерін
қолдану арқылы
зерттеу кезеңдері*

Шешім қабылдау мәселесін сипаттау

*Респондентке ұсынылатын ресурстың
сипаттамаларын анықтау*

Эксперимент құрастыру

Сауалнаманың дизайнын жасау

Деректерді жинау

Модель параметрлерін бағалау

Нәтижелерді түсіндіру

Табиғатты қорғау
экономикасында

Денсаулық сақтау
саласында

Шартты
бағалау әдісі

Мәдениет саласында

Көлік саласында

Мысалы көлік саласында:

Швецияның үш ірі қалалық аудандарындағы тұрғындардан қоғамдық көліктердің жайлылық деңгейін анықтау үшін жолаушылар сауалнамасы тікелей қоғамдық көліктерде (автобустар, трамвайлар, метро) және Интернет арқылы жүргізілді. Барлығы 2003 сауалнама толығымен толтырылды және ұзақ мерзімді талдау үшін жарамды. Сауалнамада қоғамдық көліктің толып кету деңгейі бір шаршы метрге әр түрлі тұрған жолаушылардың санын көрсететін суреттермен суреттелген:

Picture 1

Picture 2

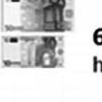

Picture 3

Picture 4

Мәдениет саласында:

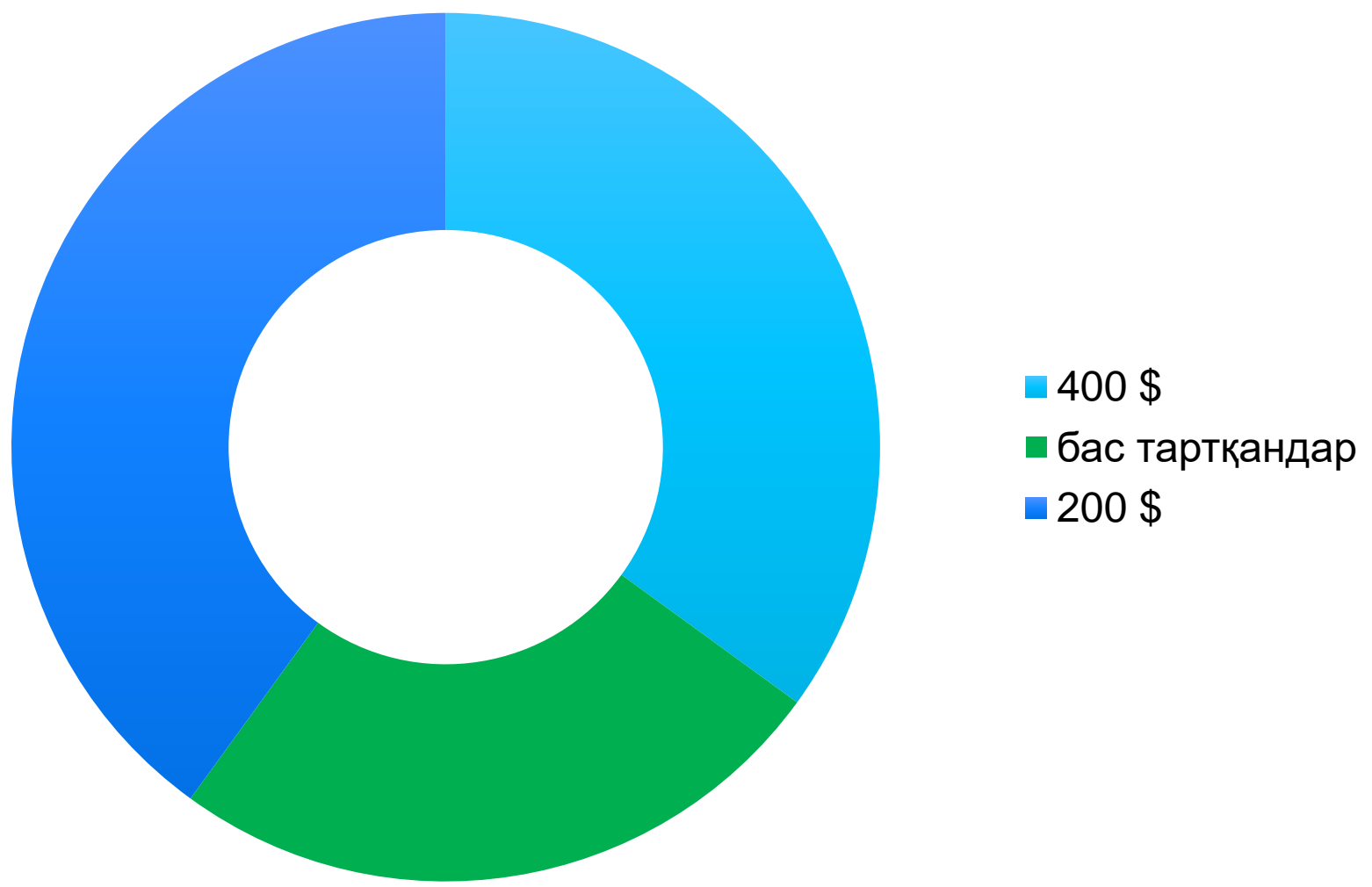
Тұрғындардың мәдени дәстүрлерді сақтауға деген көзқарасын анықтау үшін дискретті таңдау эксперименті әдісі бойынша сауалнама жүргізілді. Респонденттерге бес сипаттаманың деңгейімен ерекшеленетін мәдени мұраны сақтау саясатының бірнеше нұсқаларын таңдауға арналған карталар ұсынылды:

4	Opción 1	Opción 2	Opción 3	Situación Actual
Conocimiento marino 	Intervención Media-Baja 	Intervención Media-Alta 	No Intervención 	No Intervención
Barrios marinos 	Intervención Media-Baja 	No Intervención 	Intervención Media-Alta 	No Intervención
Embarcaciones tradicionales 	No Intervención 	Intervención Media-Baja 	Intervención Media-Alta 	No Intervención
Folclore Marino 	Intervención Media-Alta 	Intervención Media-Baja 	No Intervención 	No Intervención
Otros saberes tradicionales 	No Intervención 	Intervención Media-Baja 	Intervención Media-Alta 	No Intervención
Tasa anual €/hogar/año Duración: 5 años	 75 € hogar/año	 30€ hogar/año	 60 € hogar/año	 0€

212 респонденттің сауалнама нәтижелері тұрғындардың үш тобының бар екенін көрсетті, олардың біріншісі (іріктеменің 40%) дәстүрлі мәдени білім мен кәсіпшіліктің жоғалуын толық түсінеді, бірақ бұған алаңдамайды, екіншісі (44%) – керісінше, мәдени мұраны сақтауға алаңдайды, үшіншісі (16%) дәстүрлі кәсіпшіліктің өзгеруі мен жоғалуын сезбейді. Сонымен бірге, респонденттер аймақтың дәстүрлі мәдени қолөнерін қолдау және сақтау үшін жылына үй шаруашылығынан 70 евро төлеуге дайын болды.

Қарғай ормандарының қорғанысы үшін ақы төлеуіне дайындығына сауалнама

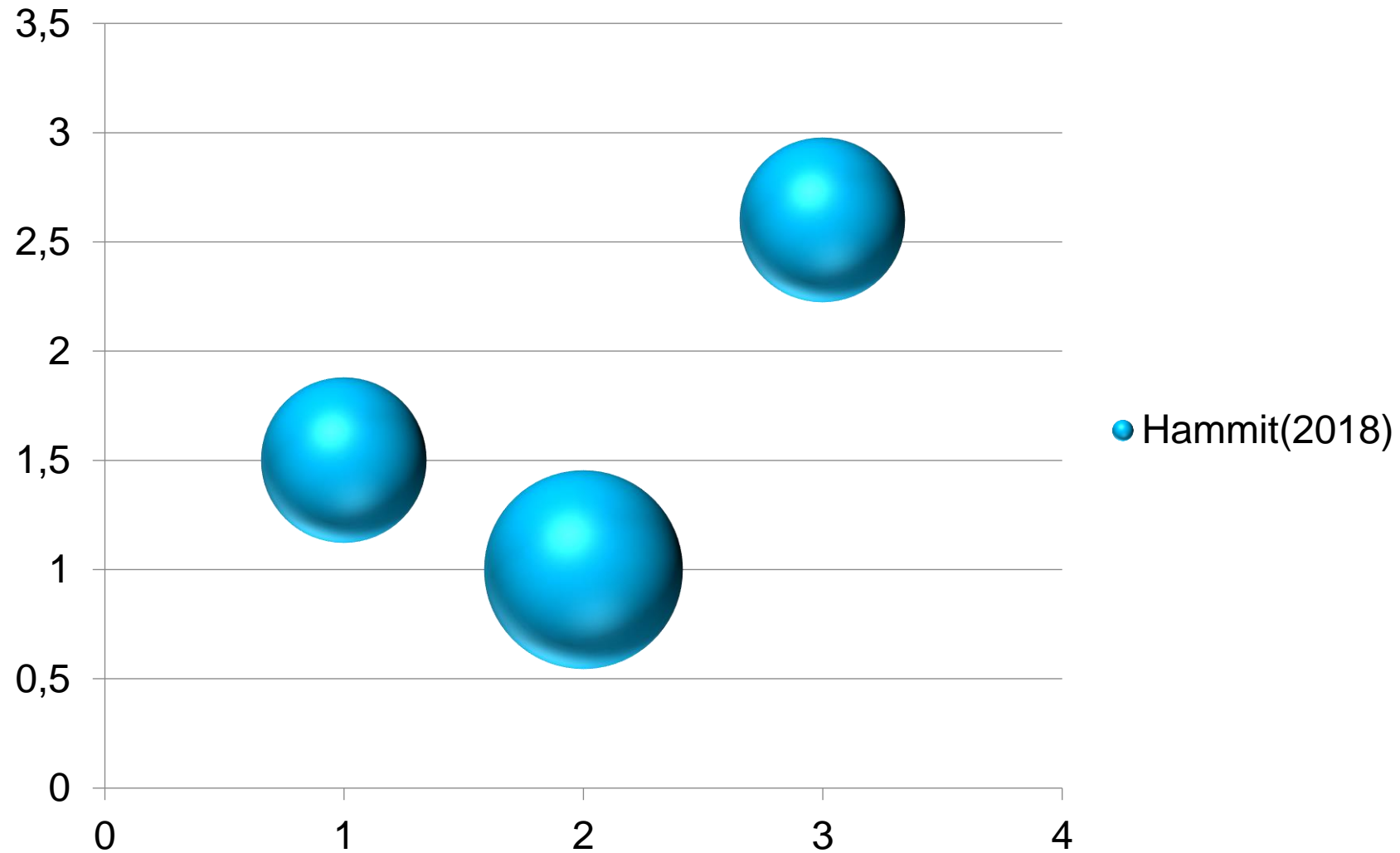
Meldrun(2015)

Тамақ өнімдеріндегі пестицидтердің қалдықтарынан өлім қаупін азайту үшін ақы төлеу дайындығына бағалау

Hammit(2018)

Назарларыңызға рахмет!